

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Junte, M.F.C.; Junte M.F.C.

Citation

Junte, M. F. C. (2017, September 21). *De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw*. VU University Press, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/54864>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/54864> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Junte, M.F.C.

Title: De moeite waard om door te geven : de remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Issue Date: 2017-09-21

De moeite waard om door te geven
De remonstrantse traditie aan het begin van de 21e eeuw

Proefschrift
ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op 21 september 2017
klokke 15:00 uur

door
Martijn Frank Cornelis Junte
geboren te Waddinxveen
in 1972

Promotor: Prof. dr. Th.M. van Leeuwen

Copromotor: Prof. dr. A.F. de Jong

Promotiecommissie: Prof. dr. E.G.E. van der Wall (secretaris)

Prof. dr. C.W. Anbeek (Vrije Universiteit, Amsterdam)

Prof. dr. H.W. de Roest (Protestantse Theologische
Universiteit, Amsterdam)

Het promotieonderzoek werd financieel mogelijk gemaakt door de
Vera Gottschalk-Frank Stichting

Deze uitgave werd gesubsidieerd door: Vera Gottschalk-Frank Stichting
Scholten-Cordes Fonds
Foundation Gilles Hondius
Sormani Fonds

DE MOEITE WAARD OM DOOR TE GEVEN?

De remonstrantse traditie
aan het begin van de 21e eeuw

Martijn Junte

VU University Press
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
The Netherlands

www.vuuniversitypress.com
info@vuuitgeverij.nl

© 2017 Martijn Junte, Gouda

Afbeelding omslag: Harry Stangenberger (zonder titel, 190x180,5)
Fotografie: Studiorama Gouda

Typografische verzorging binnenwerk: Japes Amsterdam (Jaap Prummel)
Ontwerp omslag: Haags Blauw (Den Haag), Bianca Wesseling

ISBN 978 90 8659 768 0
NUR 700

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written consent of the publisher.

Inhoudsopgave

o. Inleiding	13
o.1 In het kort ...	13
o.1.1 In het kort: de remonstrantse traditie	13
o.1.2 In het kort: de Remonstrantse Broederschap	15
o.1.3 In het kort: remonstrantse geschiedenis	17
o.2 Personalisering	20
o.3 Onderzoeksvragen	22
o.4 Drie abstractieniveaus	25
o.5 Aanpassing van het onderzoeksplan	29
Deel A. Over traditie	
1. Traditie	33
1.1 Inleiding	33
1.2 Traditie en moderniteit	34
1.2.1 Traditie en collectief geheugen	34
1.2.2 Discursiviteit in het rituele domein	35
1.2.3 De overkoepelende zingevingsfunctie van de traditie	37
1.2.4 Radicalisering van de moderniteit	38
1.3 Radicaal modernisme	39
1.3.1 Modernisme	39
1.3.2 Institutionele reflexiviteit	40
1.3.3 Hoogmoderne vrijheid en compulsiviteit	42
1.3.4 Religie en hoogmoderniteit	44
1.4 De reconceptualisering van religie als traditie	46
1.4.1 Tradities als structuren	46
1.4.2 Praktisch-rationeel modernisme en antitraditionalisme	48
1.4.3 Modernisering en anomiserende tendensen	49
2. Persoonlijke tradities	51
2.1 Inleiding	51
2.2 Hoogmoderne traditievorming	51
2.2.1 Praktisch-rationele waarheid en hermeneutische normativiteit	51
2.2.2 Het beschikbaar komen van symbolische inhouden als representaties	53
2.2.3 Personalisering en informalisering	55
2.2.4 Lichte gemeenschappen 1	57

2.2.5 Velden van tradities	59
2.3 Personalisering van traditionele inhouden	61
2.3.1 Modernisme in de theologie	61
2.3.2 Een casus: Stilte als antwoord	63
2.3.3 Een metafoor voor traditievorming	64
2.3.4 Persoonlijke ervaringen en traditionele representaties	66
2.4 Hermeneutische grenzen van traditionele vormen	68
2.4.1 Twee kwesties: Klaas Hendrikse en Fennie Kruise	68
2.4.2 De veranderde maatschappelijke positie van predikanten	70
3. Een veld van remonstrantse tradities	73
3.1 Inleiding	73
3.2 Modernisme, vrijzinnigheid en de remonstrantse traditie	75
3.2.1 Links en rechts in de remonstrantse traditie	75
3.2.2 Een breuk in de geschiedenis?	77
3.2.3 Verschillende betekenissen van vrijzinnigheid	78
3.3 De vormen van de remonstrantse traditie	81
3.3.1 Een neiging tot traditionalisme	81
3.3.2 Hermeneutische grenzen van de remonstrantse traditie	83
3.3.3 Het spel met de vormen in liturgie en theologie	84
3.4 Het taalgebruik van de geloofsgemeenschap	86
3.4.1 Het gangbare taalgebruik van de geloofsgemeenschap	87
3.4.2 Lauwheid jegens vernieuwingen en weerstand tegen verandering	88
3.4.3 De ruimte voor een eigen verhouding tot de traditie	89
3.4.4 Onbegrepen vroomheid	90
3.5 Remonstrants personalisme	92
3.5.1 De domineeskerk	92
3.5.2 Iconen van de traditie	94
3.5.3 De betekenis van de structuur voor de persoon	95
3.6 Kernbegrippen: geloofsgemeenschap, persoonlijke vrijheid en traditionele vormen	96

Deel B. Klassieke patronen en nieuwe initiatieven in de RGDH

4. De Remonstrantse Gemeente Den Haag	101
4.1 Inleiding	101
4.2 De kerkelijke gemeente	101
4.2.1 De Remonstrantse Kerk	103
4.2.2 De kerkdienst	105
4.3 Uytendogaertcentrum voor religie en cultuur	108
4.3.1 De verbondenheid van Uytendogaert met de kerkelijke gemeente	110
4.3.2 Een Uytendogaertmethode	112
4.3.3 De betekenis van het Uytendogaertcentrum	113

4.3.4 Religie als dieptedimensie en substantie van de cultuur	114
4.4 Terugblik: Preek van de leek	116
5. Lichte gemeenschappen	119
5.1 Informele groepen	119
5.1.1 Lichte gemeenschappen 2	120
5.1.2 Leesclubs en boekenclubs van deze tijd	121
5.2 Uytenbogaertcursussen	125
5.2.1 Sporen van God in de bijbel	125
5.2.2 Verschillen met andere Uytenbogaertactiviteiten	129
5.3 Gesprekskringen	130
5.3.1 Gesprekskringen van de RGDH	130
5.3.2 “Dit is voor mij eigenlijk een kerkdienst”	131
5.3.3 Homogeniteit van de gesprekskringen	132
5.3.4 Onderwerpen	133
5.4 Lichte gemeenschappen en gepersonaliseerde traditievorming	135
5.4.1 De betekenis van deelname aan kringen en cursussen voor de respondenten	135
5.4.2 “Weinig mensen doen het zo intensief als ik”	136
5.4.3 Klasseverschillen	137
C. Persoonlijke geloofstijlen	
6. Persoonlijk geloven	141
6.1 Inleiding	141
6.2 Van klassiek-moderne naar hoogmoderne vrijzinnigheid	145
6.2.1 Annerie: Vanzelfsprekend geloven	145
6.2.2 Louise: Geloven herontdekken als persoonlijk geloof	146
6.2.3 Persoonlijke identiteit	147
6.3 Vervaagde grenzen tussen geloven en niet-geloven	149
6.3.1 Mischa: Gelovig agnosticisme	149
6.3.2 Marian: Minimaal geloven	151
6.3.3 Differentiëren tussen kwalitatieve en kwantitatieve dimensies van het geloven	155
6.4 Het proces van het geloven	156
6.4.1 Heleen: Geen eenrichtingsverkeer	157
6.4.2 Paul: Narrativiteit van het geloven	159
6.4.3 ‘Dat proces is naderhand duidelijk geworden’	160
7. Geloven als levensgebied	163
7.1 Inleiding	163
7.2 Bart: gericht op relaties binnen de geloofsgemeenschap	165
7.2.1 Aantrekkingskracht van de remonstrantse traditie	165

7.2.2 De gesprekskring	166
7.2.3 Consequenties van geloven voor het dagelijks leven	167
7.3 Karel: Gericht op de integriteit van de traditie	168
7.3.1 Een remonstrantse achtergrond	168
7.3.2 Verhouding tot andere tradities	169
7.3.3 De praktisch-rationele betekenis van de traditie	170
7.4 Dodo: gericht op een remonstrantse mentaliteit	172
7.4.1 Remonstrant geworden in Groningen	172
7.4.2 Het verbinden van de zondag en de maandag	172
7.4.3 Personalisering van de remonstrantse traditie	174
7.5 De inkapseling van het levensgebied van het geloof	175
7.5.1 De levensloop is op zichzelf komen te staan	175
7.5.2 De opsluiting van de beleving	176
7.5.3 De paradoxale kwaliteit van het geloof als levensgebied	178
Bart	178
Dodo	179
Karel	180

Deel D. Remonstrants confessionalisme

8. Persoonlijke geloofsbelijdenissen	185
8.1 Inleiding	185
8.1.1 Remonstrantse theologen over persoonlijke geloofsbelijdenissen	185
8.1.2 Ter vergelijking: persoonlijke geloofsbelijdenissen bij de Doopsgezinden	186
8.2 Persoonlijke geloofsbelijdenissen van respondenten	188
8.2.1 Paul: Geloven in vrijheid	189
8.2.2 Heleen: Geloven in God, de Heilige Geest, en Jezus	191
8.2.3 Mischa: verantwoording van een agnost	193
8.3 De persoonlijke betekenis van ervaringen	195
8.3.1 Persoonlijke ervaring als basis van een geloofsbelijdenis	195
8.3.2 Ervaringen bemiddelen tussen het lichaam en de taal	196
8.3.3 De betekenis van de taal voor persoonlijke ervaringen	197
8.3.4 Een persoonlijke herinterpretatie	199
8.4 De verhouding tot de remonstrantse traditie	201
8.4.1 Een gepersonaliseerde verhouding tot de remonstrantse traditie	201
8.4.2 Deel uitmaken van een geloofsgemeenschap	203
9. Remonstrants confessionalisme	205
9.1 Inleiding	205
9.2 Historische ontwikkelingen	207
9.2.1 Oorsprong van de RB in het confessionele tijdperk	207
9.2.2 Het ontstaan van een remonstrants zelfbewustzijn	210

9.2.3	Verschuivingen worden zichtbaar in de beginselverklaringen	211
9.3	Rond de geloofsbelijdenis van 1940	213
9.3.1	De geloofsbelijdenis van 1940 en andere vrijzinnige belijdenissen	213
9.3.2	Verschillende oecumenische contexten	215
9.3.3	Een representatie van het persoonlijke door de kerkelijke vormen	218
9.3.4	Een oproep tot herziening van de geloofsbelijdenis van 1940	219
9.4	Kanttekeningen bij ‘De beginselverklaring is geen belijdenis’	221
9.4.1	Kanttekeningen bij de status van de beginselverklaring	222
9.4.2	Symbool van een heroriëntatie op het geloof	223
9.4.3	Geloven als kennis, instemming en vertrouwen	223
9.4.4	Het bindende karakter van de beginselverklaring	225
9.4.5	Het descriptieve karakter van de beginselverklaring	225
9.5	Gedifferentieerd confessionalisme	226
10.	Naar een nieuwe geloofsbelijdenis	229
10.1	Wij geloven –wat geloven wij?	229
10.1.1	Een geloofsbelijdenis is een genre	230
10.1.2	Een vrome en terughoudende theologie	232
10.1.3	Een neiging tot traditionalisme	234
10.1.4	Geloven op het snijvlak van religie en cultuur	236
Eginhard Meijering en Han Adriaanse		237
Heine Siebrand		237
Johan Goud		238
10.1.5	Is een nieuwe geloofsbelijdenis nodig?	239
10.2	De Proeve van belijden	241
10.2.1	Een leeservaring	242
10.2.2	Thema’s uit de traditie	244
10.2.3	Thema’s uit de literatuur	246
10.3	Naar een nieuwe geloofsbelijdenis	247
10.3.1	Remonstrants belijden in oecumenisch perspectief	247
10.3.2	De AV van Beraad 2005	249
10.3.3	Een voortzetting van het gesprek	251
Opmerkingen bij de tekst		252
Algemeen oordeel over de tekst		253
10.3.4	Herziening van de proeve van belijden	254
10.3.5	Een nieuwe belijdenis	256
11.	Conclusies	257
11.1	Modellen van traditie	257
11.1.1	Tradities in de hoogmoderne samenleving	257
11.1.2	Een model van de remonstrantse traditie	260
11.2	De effecten van informalisering op de geloofsgemeenschap	262
11.2.1	Het formalisme van het UC	263

11.2.2 Informalisering in het UC	264
11.2.3 Personalisering en informele groepen	265
11.3 De effecten van personalisering op het geloof	266
11.3.1 Drie effecten	266
11.3.2 Inkapseling van het levensgebied van het geloof	269
11.3.3 Persoonlijke geloofsbelijdenissen	270
11.4 De vernieuwing van de remonstrantse traditie van belijden	271
11.4.1 Een gedifferentieerd confessionalisme	272
11.4.2 Naar een nieuwe geloofsbelijdenis	273
11.5 Slotopmerkingen	276
Literatuur	277
Appendix 1 Lijst van veldwerk activiteiten	287
Appendix 2 Uytenbogaert Centrum	295
1. Uytenbogaertactiviteiten	295
1. Rubrieken en jaarthema's	295
Tien categorieën:	295
1. Rubrieken 1 en 2: spiritualiteit en theologie	296
2. Rubrieken 3 en 4: Moraal, politiek, levensbeschouwing en filosofie	297
3. Rubrieken 5, 6 en 7: De kunsten	298
4. Overige rubrieken	298
2. Inleiders en sprekers uit het Uytenbogaertprogramma	299
1. Tweeëntwintig sprekers: een selectie	300
Tweeëntwintig sprekers	300
2. De RGDH	302
3 De Remonstrantse Broederschap	302
4. Theologie en cultuur	303
Appendix 3 Respondenten	305
1. Remonstrantse theologen	305
2. Haagse respondenten	306
Appendix 4 Geloofsbelijdenissen	307
1. Gezamenlijke geloofsbelijdenissen	307
Apostolische geloofsbelijdenis	307
Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel	307
Geloofsbelijdenis van het Werkverband-Roessingh	308
Remonstrantse belijdenis van 1940	309
Proeve van Belijden 2004	311
Belijdenis van Henk van Waveren	313
Remonstrantse geloofsbelijdenis van 2006	314
2. Beginselverklaringen van de Remonstrantse Broederschap	316

Beginselverklaring 1861	316
Beginselverklaring 1879	316
Beginselverklaring 1928	316
Herziening uit 1999	316
3. Persoonlijke Geloofsbelijdenissen	317
Belijdenis van Heleen	317
Belijdenis van Paul	318
Belijdenis van Mischa	319
Persoonlijke geloofsbelijdenis 1	320
Persoonlijke geloofsbelijdenis 2	321
Persoonlijke geloofsbelijdenis 3	322
Samenvatting	323
Summary	331
Dankwoord	339
Index	341
Over de auteur	353

